

Váli Sándor: Silence-kuva

Elfeledett élmények újratudatosítója

**Beszélgetés Vály Sándor
képzőművésszel**

A kortárs magyar művészet jelentős, sokoldalú, egyben egyik legellentmondásosabb alakja, a 36 éves Vály Sándor ugyan Finnországban él és alkot évek óta, ám alkotásai, elvei egyszerre bírnak magyar és egyetemes jelleggel. Az 1968. március 28-án Budapesten

született művész a budapesti Képző- és Iparművészeti Középiskolában végezte tanulmányait. Legelső kiállítását 1987-ben a híres Zichy-kastélyban tekinthették meg a művészetkedvelők, azóta pedig sok más helyszínen is, Manchestertől Bécsen át a Komi Köztársaság fővárosáig, Sziktivkarig. Többek között a finnek déli szomszédai, az észtek számára is ismerős a művész alkotása. A 2004. augusztus 15-19. között Észtország fővárosában, Tallinnban lezajlott IV. Finnugor Világkongresszus programjában szerepelt egy sikeresnek mondható performansa, míg korábban, július 30-án – a Tallinni Magyar Intézet közreműködésével – megnyitották legfrissebb, A tragédia születése című tárlatát. Mindkettőnek nemcsak helyszíne (az Eduard Vilde XIX-XX. századi észt remekíró tallinni emlékmúzeumában található galéria), de mély, többrétegű mondanivalója is azonos. * A művésznek egy 1999-es, régészeti jellegű kiállítása, a Kipandum kisebbfajta vihart idézett elő (nemcsak) az észt történészek, régészek és történelemtanárok, illetve a tárggyal foglalkozó újságírók körében. A régészetben is jártas művész „felfedezett” ugyanis Közép-Ázsiában egy várost, a hosszú ideig legendásnak vélt Talazüeket, majd az „ásatások” eredményei alapján összeállította – nagyon korhűen – a „leleteket” bemutató tárlatot. Az Észt Nemzeti Könyvtárban kiállított „muzeális értékű darabokat” az átlagosnál jóval többen tekintették meg akkor... * Többek között életének érdekesebb mozzanatairól és alkotói elveiről kérdeztük a finnországi magyar művészt az augusztus közepén lezajlott tallinni performansát követően.

- Mikor kerültél ki Finnországba?

- 1990 májusában.

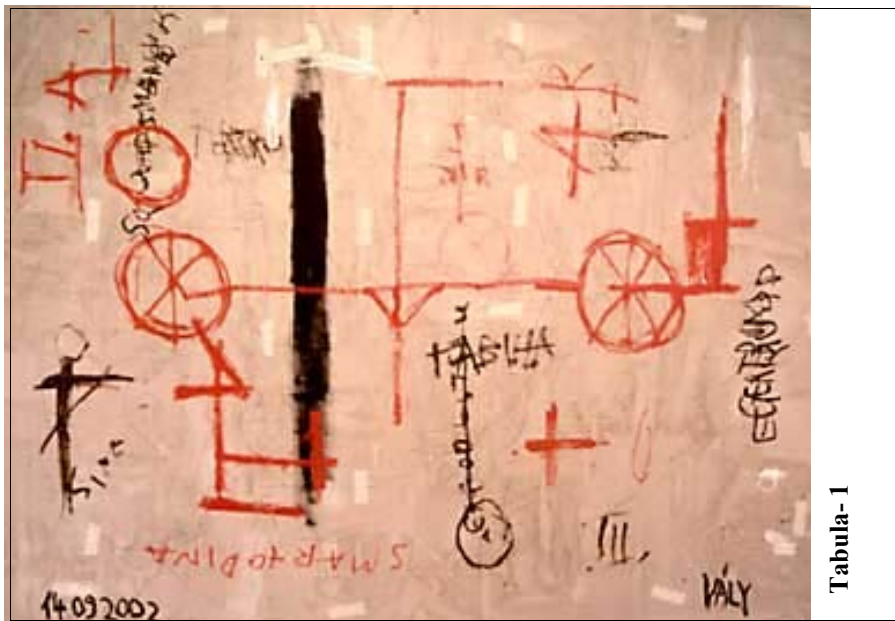
- Miért éppen Finnország mellett döntöttél?

- A történet klasszikus. Budapesten ismerkedtem meg finn feleségemmel, egy éjszakai mulatóban, ahol éppen zenéltünk. Másnap újra találkoztunk, Szentendréen, ahol abban az időben laktam többedmagammal. Feleségem megvett tőlem

egy festményt, de mivel nem volt nála az egész összeg, azt ajánlotta, hogy jöjjenek ki Finnországba felvenni a hiányzó részt. Ez természetesen mindkettőnk részéről csak ürügy volt. Szerelmesek voltunk egymásba, és vagyunk a mai napig is. Így maradtam finn földön.

Finnországról viszonylag sokat tudtam, de ez a tudás főleg etnográfiai jellegű volt. Művészként egy más világból és kultúrából jöttem. Nem volt könnyű, hiszen amin Magyarországon gondolkodtam, dolgoztam, minőségileg más jellegű volt. Újra kellett gondolnom életemet, hiszen nem számításból mentem oda, hanem szerelemből. Hozzá kell tennem, hogy bár fiatalkorom óta volt egyfajta vonzódás bennem észak iránt (többnyire néprajzi jellegű), mégsem akartam igazából északon élni (inkább déli típusú ember vagyok). De ez számomra sorskérdés. Nyilván van valami teendőm Finnországban.

- Csak képzőművészként tevékenykedsz, vagy előadsz, tanítod is a mesterséget?
 - A legfontosabb számomra a képzőművészet, de emellett zenével is komolyan foglalkozom: számomra a képzőművészet elképzelhetetlen lenne zene nélkül. Oda-vissza transzponálok a témákat. Többnyire a kísérleti zenedarabok érdekelnek, modernnek és klasszikusak egyaránt. Most éppen dolgozom egy nagyobb méretű alkotáson, melynek partitúrája eredetileg egy középkori festmény volt. Írással is foglalkozom, de semmiképpen nem tartom magamat írónak. Ahhoz nem érzek tehetséget. Az írások többnyire művészetem háttérének támogatására szolgálnak. Művészetet oktadni nem lehet, bár néha tanítottam, mégis feleslegesnek tartottam.

Tabula-1

Szívesen foglalkoznék tanítványokkal, akiket én választok meg, nem a „hivatal”. De ez már a mester, és nem a pedagógus dolga. Számomra ma sokkal fontosabb a technikai tudás mellett a szellemi kapacitás, az intuíció magas fokú intenzitása. A csupán technikai jellegű tudás az embert nem teszi művésszé. A szellem, az intuíció, az élet magas fokú megélése az, ami művésszé tesz.

- A közönség eddig hogyan viszonyult alkotásaidhoz? Gyakran vagytok-e azonos hullámhosszon?

- Az évek során egyre inkább azt tapasztalom, hogy a művészet csak nagyon kevesek számára érhető élmény. Sokat beszélnek a művészetről, kevesen értenek hozzá. Finnországban a művész-kritikus párbeszéd nem létezik, pedig nagyon fontos lenne, hiszen elméletileg a kritikus dolga bemutatni a művészt, és nem fordítva.

Tíz évig dolgoztam egy nagyméretű munkán, ami számos részből állt össze. Ez egy archeológiai, történelmi, szociális, kulturális fikció volt, és arra akarta felhívni a figyelmet, hogy az idő és a tér a gondolat által fogalmazódik, teremtődik, valósul meg. A csecsemő nem érzékeli sem az időt, sem a harmadik dimenziót. Erre akkor jön rá, amikor belép a harmadik dimenzióba empirikus tapasztalatai során. Vagyis a megszülető ember az idő és harmadik dimenzió tudata nélkül érkezik e világra, amelynek terét a közösség és önmaga fejlődése során kezdi birtokolni és alakítani. Ez azt jelenti, hogy az ember egyik nagy feladata a tér és az idő iránti felelőssége, amelyben az általa alakított történet / történelem zajlik. Az emberi gondolat szabadságának felelőssége életre és létre menő, alkímistához illő nemesedés, melynek során a jó és a rossz egyetemes egészet alkot.

Sok év telt el, amíg az értő kevesek rájöttek arra, hogy e munkám felszíne alatt mély és sokrétű történet fut, és ez nem egy egyszerű, esztétizált és romantizált történet, hanem nagyméretű szociális alkotás. Tíz év eltelté után már valamivel többen értették, de el kell mondanom: sokat nem változtattam ezzel az emberen.

Akadtak „magányos farkasok” is, akikkel ismeretlenül találkoztam az évek során, és amikor kiderült, hogy én vagyok az, aki ezt az „ásatást” elvégezte, kezet nyújtottak, megöleltek, és megköszönték az élményt. De ilyen pillanatokban inkább vagyok ember, mint művész.

- Az 1999-ben megnyitott tallinni tárlatod, a Kipandum nem képzőművészeti, hanem régészeti jellegű volt. Mióta és milyen mértékben érdeklődsz a régészeti iránt?

A tallinni kiállítás régészeti jellegűnek hatott, mégsem ezt az oldalát emelném ki. Volt egy erős irodalmi jellege, hiszen ekkor állítottam ki először a Korgaj Eposzt, ezt a fiktív irodalmi munkát. Éveken át dolgoztam rajta, barátommal, J. K. Ihalainen finn költővel együtt, és a végeredmény megtévesztő volt. Sokan tényleg azt hitték, hogy megtaláltunk egy elveszettnek hitt eposzt. Ez is csak azt jelezte, hogy az embereknek szükségük van a nagy epikus történetekre, mert

Teos — 3

hiányzik valami az életükből. Az élet nagy és nemes intenzitása.

Magyarországon egy évig dolgoztam restaurátorként egy ásatáson 1988-89-ben. A feltárt sírok agyagedényeit kellett rekonstruálnom, majd grafikai dokumentációt készítenem róluk. Kiderült, hogy azon a helyen több, egymásra épült kultúra nyomai léteznek. A csontok rettenetesen össze voltak keveredve, de az már jó előre nyilvánvalóvá vált, hogy valami furcsaság tapasztalható a leletek terén. A csontok méretei jóval meghaladták mindegyik kultúra embereinek átlagmagasságát. Ez nagy problémát jelentett. Esténként hallgattam a történezszeket, archeológusokat, és láttam felmerülni a presztizs jelentette gondot és az eddig megszerzett tudás bizonytalan mivoltát. Tévedtek, de ezt nem lehetett hangosan kimondani. Ám ha így van, töprengtem, akkor kik vannak a sírokban? Erre nem kaptam választ.

- Mi teszi vonzóvá számodra ezt a tudományágat?

- Vonzó a múlt kutatása a fizikai környezetben. Vonzó a múlt érintése és a révén felfogott emberi dráma. Az, hogy a halál hatalmas kultúrateremtő erő, amely viszi, vonszolja, hajtja előre az embert, és eközben az ember – nagy reménytelenségében – művészetet teremt, vallást, tudományt alkot meg, városokat, könyvtárakat épít, örül, szerelmeskedik, szomorkodik stb. Ezt az ásatásokon abban a helyzetben láthattam, ahogyan ott, a halállal számukra megállt az idő, és kiléptek a térből, maguk után hagyva egy élet emlékeit. Az élet utolsó pillanatainak voltam tanúja.

Burial — 1991

De nem vonzó maga a tudomány, ami épp annyira fikció, mint bármely vallási dogma. Én a tudományt vallásnak tartom, nem többnek.

- Észtországban mikor fordultál meg először? Most hányadik alkalommal vagy itt?

- Észtországban 1991-ben voltam először, és azután talán hét-nyolc alkalommal.

- Melyik művednek volt a legnagyobb sikere a közönség, illetve a szakemberek szemében?

- Két munkát említhetek meg idevágóan. A tíz évig készített-

csiszolatott, Talazüek című alkotásomat, amely 2000-ben elnyerte a „Kritikusok díját” (ez az a bizonyos „archeológiai” munka), illetve az I-ching piano című munkámat, amely egy kelet-nyugati sors-hangszert kívánt felmutatni azáltal, hogy az ember minden billentyű leütése nyomán megváltoztatja sorsa képét. Erről ennyit, mert nehéz elmagyarázni az alapvetően vizuális élményt. Ám mindkét munkám üzenetét szándékomnak megfelelően reagálta le a közönség és a szakma.

- Így történt a legutóbbi tallinni fellépésed esetében is?

- Közel két éve foglalkozom egy nagyobb munkával, melynek kiindulópontja Nietzsche A tragédia születése című tanulmánya volt. Egy mondatra, illetve gondolatsorra lettem figyelmes, amit aztán a későbbiek során továbbfejlesztettem: a dionüszoszi és apollóni embertípus ellentéte, vagy inkább különbözősége.

A dionüszoszi kép a természet képe, a még nem alkotó ember műalkotásként

megmutató képe. A még mámorban lévő, érintetlen emberkép. Ezzel szemben az apollóni már teremtként lép a színre. Mámor és álmok ellentétéről van szó. Minél közelebb van az ember a dionüszoszi típushoz, annál jobban elveszíti művészi létét és válik műalkotássá. Nietzsche e kétféle viselkedésmódból vezette le a művészet két ellentétes típusát. Számomra az apollóni emberkép a nyugati civilizáció individualista, egzisztencialista képe, a sorsát kezébe vevő humanistáé, aki, bár alkotóként lép a színre, szenved, mert alkotásának, létének értelmében bizonytalan oly módon, hogy „tudása” miatt elveszítette az ő-egy képét. Isten helyett önmagát helyezte a középpontba. Így viszont elveszítette azt a biztonságot adó mércét, amihez képest embernek nevezheti önmagát az ember, és ami a kritériuma az emberré levésnek.

A dionüszoszi embernek ilyen problémái nincsenek. Tudja a mércét, mert az ő-egyhez tartozik. Közösségként, de nem tömegként, személyként, de nem egóként. Ismeri létének jelentőségét, mert tudja, hogy ő az Egy-alkotó része, és ezért felelőséggel tartozik. A dionüszoszi mámorban az ember elveszíti individualitásának tudatát, feloldódik, egybeolvad az Ős-eggel. Eme egybeolvadás révén a kollektív víziók és képek örvénye az egységbe rántja az embert. De a kábulat után jön a kijózanodás, mindenki visszaesik saját elkülönült létébe. Ez a kijózanodás veszélyes pillanat. Tragikus. (Performansom egyik mozzanata az, amikor Dionüszosz – Juha Valkeapää megjelenítésében – kijózanodik, és öltözni kezd, szavai érthetővé válnak, tiszták és értelmesek.) A tragédia nem más, mint ebből a kollektív ős-mámorból való kiesés. Az elkülönülés. És ez egyben elbukás is. Ezt az elbukást szenved meg az ember, bűnként és büntetésként.

A zene dionüszoszi, míg a szó apollóni. És a szó legyőzte a zenét, ugyanakkor viszont elveszítette értelmét. A szó, a nyelv a tudat szerve, míg a zene a lét szerve. De a lét és a tudat nem fér össze, mert a tudat elzárkózik a léttől. És ebből az elzárkózásból született meg a nagy tragédia. (A performans is így kezdődött: mindenféle émoiótól elzárkózva, a nyelvre hagyatkozva olvastam a szöveget, míg Juha a hang, a zene nyelvén „zavart” engem.)

A tudat, a tudatosság szókratészi értelmezésben veszélyes, mert a tudatosság elpusztítja a tudattalan teremtő erejét, az intuíción. Így született a dialektika, racionalizmus, bölcsesség nélküli tudás, a nyugati életforma kezdete. És ez a tudás felülkerekedett a mítosz, a vallás és a művészet erőin. Az ember többé nem él szenvedéllyel, a dialektika legyőzte a sorsot. Így született az a tévképzet, hogy a tudat korrigálhatja, irányíthatja a sorsot. Ez az apollóni modell lényege: a forma, a fény, a körvonal, az álmok, az individualitás. Apollón folyamatosan ellenőrzés alatt tartja önmagát, minden élménye, élvezete ellenére kimarad a sodrásból.

A modern ember már nem is annyira a halállal küzd (persze, azzal is), mint inkább önmaga megismerésével, meghatározásával, a nagy problémával, amit a humanizmus hozott felszínre az Egy-ség elvesztésével. Így vált az egy-ség kétségessé. Az ember nem egységes többé, csak fragmentumokban tud élni, gondol-

Mariage altal - 1989

kodni.

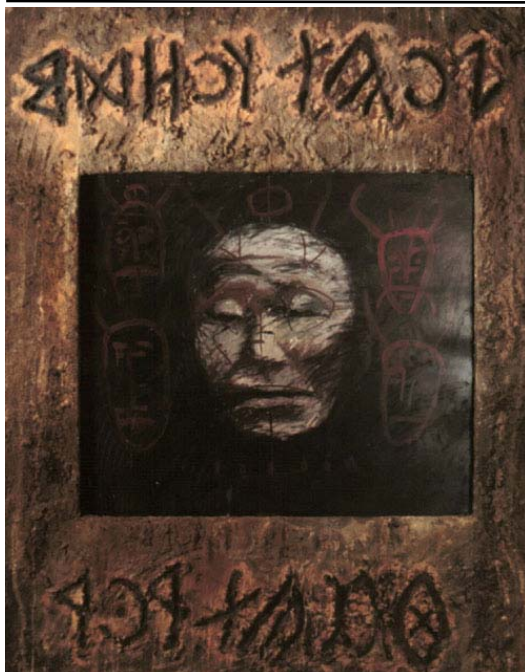
M u n k á m é s a performansz ezzel a problémával foglalkozik, a kettészakítottasággal és a fragmentálódott emberrel, és itt kapcsolódik be az összképbe az említett tanulmány, de már nem Nietzsche gondolataként, hanem inkább a cím által keltett gondolati és képi asszociációk lehetőségeként. A dionüszoszi és az apollóni modell, az Antik és a Modern, a Keleti és a Nyugati, a Nép és a Tömeg, az Egyéniség és az Ego problémájaként. Ez a fajta dualizmus már nem isteni, inkább emberi, egyfajta tudathasadásos „dualizmus”.

A performansz erről a választásról szólt, és azt hiszem, sikeres volt, hiszen egy ember kivételével mindenki magához vette az „urat”, a bort és a kenyeret, vagyis a mércét. És aki magához vette, az meg is értette, hogy milyen választás előtt áll. Egyébként többszöri, személyes tapasztalatom az, hogy az észet ember sokkal jobban érti ezeket a problémákat, mint a finn.

Nem filozófusként közelítek a témához, hanem gondolkodó művészként. Nem választom meg a helyemet a Dionüszosz és Apollón között, csak vizsgálom e jelenség előnyeit, hátrányait, következményeit, azt a változást, amit e két embertípus képvisel a XX. és XXI. században. Számomra a kérdés művészi probléma is.

A modern ember sokat gondolkodik a sorsról, nyilván azért, mert rájött, hogy nincsen többé sorsa. Ideológiák, hatalmak, rendszerek és törvények között sodródik, és rádöbben, hogy amiről azt hitte, saját sorsa, az nem más, mint tömegsorsa, a „massza” sorsa. Természetesen, azt nem állítom, hogy ez a számomra kialakult gondolati rendszer mindenki számára áttekinthető és egyértelmű, de hiszek abban, hogy a performansz alatt lezajlott fizikai, verbális és – a végén – szakrális folyamat érzelmileg és szellemileg érthető volt, felkínálta a választás lehetőségét.

- Mennyire tartod hatásosnak és hatékonynak a performanszot, mint műfajt, a művész-közönség viszonyban?

Mother eart - 1989

- A performansot, mint műfajt, igazából nem szeretem, hatását nehezen tudom lemérni. Nagyon sok olyan előadáson voltam, ahol kifejezetten hülyének éreztem magam, mert emberként, befogadóként, művészként is tanácsstalanul és értetlenül álltam a téma előtt. A performansz veszélye az, ha keretében a művész önmitológiaiával kezd foglalkozni.

É n n e m v a g y o k performanszművész, és ez megkönnyíti dolgomat. Csak akkor csinálok előadást, ha van mondánivalóm, egyébként nem erőszakoskodom és nem „erőszakolom” meg magam. Évente egy, esetleg két előadást csinálok, de azokat hosszú hónapokon keresztül érlelem, várva, hogy minden a helyére kerüljön, és egységes érzelmi-gondolati, szellemi rendszert képezzen.

A jó performansz akkor működőképes, ha a közönség azonnal reagál rá, aktívan is. Valamiféle érzelmi-szellemi reakció megy végbe ilyenkor, energiák szabadulnak fel, amit az ember vagy negatívan, vagy pozitívan él meg. Ha az előadás során katarzis jön létre, akkor jó dolgok történtek. (A katarzis fogalmát azért használom itt, mert a mostani előadás után többen is ezt említették élmény gyanánt.)

Én többnyire ősi élményekkel, emlékezéssel, tudással, tudatosítással foglalkozom munkáimban. Elfeledett élmények újratudatosításával. Amikor a performansz elkezdődik, egyfajta élmény- vagy emlék-behozással kell megküzdenie a közönségnek, amit lassan fel kell ismernie. Az előadás akkor jó, ha ezt az elveszett emléket újra megtalálja önmagában az ember.

A művészet nem csak esztétikai, érzelmi, de szellemi játék is, amely elvárja a közönségtől, hogy ne csupán parazita, fogyasztói társadalom üres szellemű tagjaként bámuljon, hanem befogadóként dolgozzon meg azért, hogy megértse, megkeresse a mozzanatok értelmét. Ha nem érti, két eset lehetséges: az előadás jó, de a befogadók szellemisége nem ér fel hozzá; illetve: az előadás rossz, csapnivaló – és ilyenkor a művész a hibás, ezen pedig komolyan el kell gondolkodnia...

Kérdeztett: TÕNU KALVET (Tallinn)

Sándor Vály

s./ born 1968 Budabest

Opinnot:

1982-1988 Kuvataide- ja teollisuuskoulu, Budabest

1982-1988 Zilahy Studio, Budabest

Yksityisnäyttelyitä:

2003 "Cosmic daybook 03/Tohu vabohu" Lönnströmin taidemuseo, Rauma

2002 "Cosmic daybook 02/Zen" Galleria Ama, Turku

2001 "Cosmic daybook 01/Tabula Smaragdina" Galleria U, Helsinki

2000 "Keerosin harpunoittaja" Cafe Engel, (Art goes kapakka) Helsinki

1999-2000 "City of immortality" Aboa veturs/Ars nova, Turku

1999 "Kipandum" Eesti Rahvusraamatukogu, Tallinna

1999 "Kipandum" Scen Pegasos, Vaasa

1998 "Anatomia Pseudomonarchia Daemonum" Studio Mezzo, Helsinki

1997 "Korgaj Eepos" uusia kaivauksia ja löytöjä Ob Uzukin kaupungista

Unkarin Kulttuuri- ja Tiedekeskus, Helsinki

1996 "Nekropolis" Galleria Pinacotheca, Jyväskylä

1995 "Talazüek" Suomen Kansallismuseo, Helsinki

1994 "Kevään uhri" Taideteollisuusgalleria, Turku

1992 "Talviäidin juhla" Unkarin Kulttuuri- ja tiedekeskus, Helsinki

1992 " Pakana-alttareita" Vapauden Aukio, Helsinki

1990 Jazz Presso, Szentendre, Unkari

1989 Kiláto Galeria, Budapest

1988 Mielisairaalan kirkko, Budapest

1987 Zichy kastèly, Budapest

Yhteisnäyttelyitä

2002 Taiteilijaseuran 107.näyttely, Taidehalli, Helsinki

2001 Riihimäen Taidemuseo

2001 Lönnströmin Taidemuseo, Rauma

2000 "Ugriculture" Gallen- Kallela Museo, Tarvaspää

1997 "Side by side" Porin taidemuseo

1995 "Regnum Vendiorum" Manchester, Englanti

1995 "Non Ultra Descriptus", Valkeakoski

1994 "Non Ultra Descriptus" Unkarin kulttuuri- ja Tiedekeskus, Helsinki

Bocklin variation - installáció - 2001

- 1994 Nuorten suomalais-ugrilainen yhteisnäyttely Komi, Syktyvkar
 1993 "Shaman Summer" Kemi
 1987 Wien, Itävalta
 1986 Encs, Unkari
 1986 Budapest "Zilahy Studio", Unkari
 1985 Zsámbék, Unkari

Teoksia kokoelmissa

Kemin Taidemuseo
 Porin Taidemuseo
 Lönnstömin Taidemuseo

Tunnustukset ja palkinnot

2000 Kritiikin kannukset (Suomen arvostelijain liitto)

Apurahat

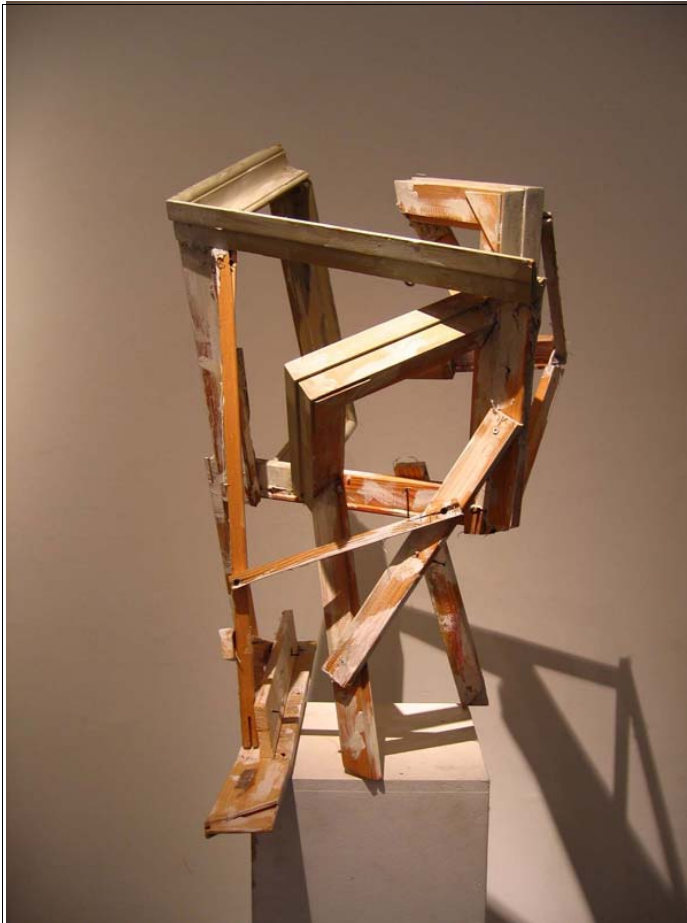
1997 Nietzsche projekti
 2000 Frame
 1998 Opetusministeriö
 1997 Suomen Kulttuurirahasto (TaIazüek projekti)

Jäsenyydet

Taidemaalari liitto
 Tarihstan Akademia

Julkaisut

- 2003 Otso Kantokorpi: Kosketuspintoja Kustannus Oy Taide
2003 J.K.lhalainen - Sándor Vály "Laiminlyödyn maailman todistus" runo CD,
nud records 03
2002 S.Vály - Cosmic Daybook, Apokri
1998 S.Vály - Korgaj Eepos, Apokrif
1998 Sándor Vály - Talaziiek Ob Uzuk/Nekropolis, Apokrif
Sándor Vály - Talaziiek, Palladium

Giotto – installáció — 1999

**Vály Sándor
további munkái
a Képtár
mellékletben.**